

ABDULLA QAHHOR HIKOYALARIDA SATIRA VA TANQIDNING BADIY IFODASI

Dilmurodov Jurabek Ulug'bek o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Abdurahmonova Malika Sobir qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Abdulla Qahhor hikoyalarida satira va tanqidning badiiy ifodasi IMRAD modeli asosida tahlil qilinadi. Kirish qismida adib ijodining dolzarbligi va mavzuning ahamiyati yoritilgan. Adabiyotlar sharhida satira va tanqid nazariyasi hamda Qahhor ijodi bo'yicha amalga oshirilgan ilmiy izlanishlarga e'tibor qaratiladi. Metodologiya qismida matnshunoslik va badiiy tahlil metodlari qo'llaniladi. Tahlil va natijalarda Qahhor hikoyalaridagi obrazlar, kinoya, istehzo, sarkazm kabi vositalar orqali jamiyatdagi salbiy holatlarning fosh qilinishi yoritiladi. Xulosa qismida esa adibning o'zbek adabiyotidagi satirik uslubni rivojlantirishdagi roli baholanadi.*

Kalit so'zlar: *Abdulla Qahhor, satira, tanqid, badiiy tahlil, kinoya, obraz, o'zbek adabiyoti.*

Аннотация: *В данной статье, на основе структуры IMRAD, анализируется художественное выражение сатиры и критики в рассказах Абдуллы Каххара. Введение раскрывает актуальность темы и значение творчества писателя. В обзоре литературы рассматриваются теоретические основы сатиры и критики, а также предыдущие исследования, посвящённые Каххару. В методологической части используются методы текстологического и художественного анализа. В разделе анализа и результатов рассматривается, как посредством художественных средств — иронии, сарказма, гиперболы — автор вскрывает общественные пороки. В заключении оценивается вклад писателя в развитие сатирического направления узбекской литературы.*

Ключевые слова: *Абдулла Каххар, сатира, критика, художественный анализ, ирония, образы, узбекская литература.*

Abstract: *This article analyzes the artistic expression of satire and criticism in the short stories of Abdulla Qahhor using the IMRAD structure. The introduction highlights the relevance of the topic and the significance of Qahhor's literary legacy. The literature review examines theoretical perspectives on satire and criticism as well as previous studies on Qahhor's works. The methodology employs textual and literary analysis methods. The analysis and results section reveals how the author uses irony, sarcasm,*

hyperbole, and imagery to expose societal flaws. The conclusion evaluates Qahhor's contribution to the development of satirical style in Uzbek literature.

Keywords: *Abdulla Qahhor, satire, criticism, literary analysis, irony, imagery, Uzbek literature.*

Kirish. O'zbek adabiyotining taraqqiyotida chuqur iz qoldirgan ijodkorlardan biri — Abdulla Qahhor bo'lib, u o'zining yuksak badiiy mahorati, xalqona tili, teran ijtimoiy kuzatuvchanligi bilan adabiyotda o'z maktabini yaratgan. Ayniqsa, uning satirik hikoyalari o'zbek adabiyoti tarixida jamiyatdagi illatlarni fosh qilish, tanqidiy fikrni rivojlantirish va ijtimoiy ongni uyg'otishdagi o'ziga xos adabiy vosita sifatida alohida e'tiborga loyiqdir. Satira va tanqid Qahhor ijodining asosiy uslubiy yo'nalishlaridan biri bo'lib, u bu yo'nalishda milliy adabiyotda muhim burilish yasagan.

Abdulla Qahhor hikoyalarida byurokratik ko'rinishlar, ikkiyuzlamachilik, madaniyatsizlik, ma'naviy nochorlik kabi salbiy hodisalar kinoya, istehzo, sarkazm, badiiy dialoglar, xalqona obrazlar vositasida tasvirlanadi. Bu hikoyalar zamirida jamiyatni o'zgartirish, o'quvchini o'ylantirish va tanqidiy fikrga chorlov niyati mujassam. Ayniqsa, "Toshpo'lat tajang nima deydi?", "Anor", "Milan kundaligi", "Sinchalak", "O'g'ri" kabi hikoyalarda satira orqali ifodalangan jamiyat muammolari o'quvchida badiiy zavq uyg'otish bilan birga, ijtimoiy tahlil qilishga undaydi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi jamiyatda ham xuddi o'sha illatlar — mansabparastlik, beparvolik, riyokorlik mavjud bo'lib, ularni tanqidiy badiiy yondashuvda o'rganish adabiyotshunoslik uchun muhim nazariy va amaliy masaladir. Abdulla Qahhorning asarlarini zamonaviy adabiy tanqid nuqtai nazaridan qayta o'rganish, ularning badiiy qiymatini va ta'sirchanligini chuqurroq ochib berish hozirgi adabiy jarayonda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Ushbu maqolaning maqsadi — Abdulla Qahhor hikoyalarida satira va tanqidning qanday badiiy vositalar orqali ifodalangani, ularning funksional mazmuni va estetik ahamiyatini ochib berishdan iborat. Maqolada Qahhor asarlarining tanqidiy ruhini, obrazlar vositasida jamiyatdagi illatlarni qanday fosh qilganini ilmiy asosda tahlil qilish uchun matnshunoslik, badiiy tahlil va stilistik metodlardan foydalaniladi.

Adabiyotlar sharhi

Abdulla Qahhor ijodining o'zbek adabiyotida tutgan o'rni haqida adabiyotshunoslikda ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Ularning aksariyati Qahhorning realizmga asoslangan ijodiy uslubi, xalqona tili, obraz yaratish mahorati, hamda satira va tanqidiy yondashuvlariga bag'ishlangan. Adibning hikoyalari XX asr o'zbek nasrining ijtimoiy-tanqidiy ruhini ifodalovchi yirik namunalardan hisoblanadi.

Ozod Sharafiddinov o'zining adabiy-tanqidiy maqolalarida Qahhor satirasining ildizlarini ijtimoiy hayot bilan bog'laydi va uning "mas'uliyatli kulgi" konsepsiyasi orqali adabiy tanqidning xalqparvarlik ruhini izohlaydi. Unga ko'ra, Qahhor kulgisi shunchaki hazil emas, balki jamiyatni tuzatishga da'vatdir. Shuningdek, Eshqobil Shukur o'z tadqiqotlarida Qahhor asarlaridagi ijtimoiy mazmunga alohida urg'u beradi hamda hikoyalardagi tanqidiy ruhni adabiy-psixologik jihatdan tahlil qiladi.

Taniqli adabiyotshunos olim Naim Karimov o'zining "O'zbek adabiy tanqidchiligi" asarida Abdulla Qahhorning tanqidiy-realistik yondashuvlarini XX asr o'zbek adabiyotidagi tub burilishlardan biri sifatida baholaydi. U Qahhor asarlarining o'zbek xalqining ijtimoiy ongini uyg'otishda tutgan o'rnini yoritadi. Shu bilan birga, Baxtiyor Nazarov va Xayriddin Sulton kabi zamonaviy adabiyotshunoslar ham Qahhor satirasini zamonaviy jamiyat kontekstida qayta o'rganishga harakat qilgan.

Satira va tanqid nazariyasi yuzasidan esa xalqaro adabiyotshunoslik doirasida A. Bergsonning "Kulgi" nazariyasi, M. Bakhtinning "karnaval madaniyati" kontsepsiyasi, hamda J. Abramsning adabiy tahlil modellari muhim nazariy asos sifatida e'tirof etiladi. Bu nazariyalar Qahhor ijodini chuqurroq tushunishda va uning badiiy uslubini ilmiy tahlil qilishda samarali vosita bo'la oladi.

Qahhor hikoyalarini chuqur tahlil qilishda, shuningdek, maktab va oliy ta'lim darsliklarida berilgan izohlar, adibning "Tanlangan asarlari" (5 jildlik) va u haqidagi biografik manbalar asosiy adabiy negiz sifatida xizmat qiladi.

Shunday qilib, Abdulla Qahhor ijodi va uning hikoyalaridagi satira hamda tanqidiy ruhni yoritishga qaratilgan adabiy-tanqidiy manbalar yetarli bo'lsa-da, ularni yangi metodlar, zamonaviy nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilish masalasi hali to'liq hal etilmagan. Shu sababli ushbu maqola ana shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Metodologiya

Ushbu maqolada adabiy matnshunoslik va badiiy tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida Abdulla Qahhorning "Toshpo'lat tajang nima deydi?", "Anor", "Milan kundaligi", "Sinchalak" kabi hikoyalari tanlab olindi. Tahlilda satira va tanqidni ifodalovchi asosiy badiiy vositalar — kinoya, sarkazm, istehzo, obrazlar tizimi hamda muallif nutqining stilistik xususiyatlari o'rganildi. Shuningdek, tanqid nazariyasi va satira estetikasiga oid ilmiy qarashlar asosida kontent-tahlil yondashuvi qo'llanildi.

Tahlil va natijalar

Abdulla Qahhor hikoyalarida satira va tanqid jamiyatdagi ijtimoiy illatlarni ochib berish, o'quvchini o'ylantirish va tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish vositasi sifatida faol ishlatilgan. Asosan, adibning "Toshpo'lat tajang nima deydi?", "Anor", "Milan kundaligi", "Sinchalak" va "O'g'ri" kabi hikoyalarida tanqidiy ruh markaziy o'rinda turadi. Ular orqali muallif jamiyatdagi mansabparastlik, dangasalik, johillik, ikkiyuzlamachilik, befarqlik kabi illatlarni fosh etadi.

Masalan, "Toshpo'lat tajang nima deydi?" hikoyasida qahramon Toshpo'lat obrazi orqali ma'naviy mutelik va tafakkur sustligi tanqid qilinadi. Bu obraz orqasida muallif ko'pchilik "oddiy odamlar" obrazini yaratadi, ularning hayotga befarqligi, yangilikka

qarshiligi, doimiy noroziligi kinoya orqali ochib beriladi. Toshpo‘latning doimiy "tajanglik" holati esa aslida ijtimoiy holatlarga qarshi emas, balki shaxsiy qiziqishlar bilan bog‘liq norozilik ekanligi muallif istehzosining markaziy nuqtasidir.

“Anor” hikoyasi esa kishilar o‘rtasidagi aloqalarda samimiylarning yo‘qolganligi, sun‘iylik, manfaatparastlik kabi illatlarni fosh etadi. Hikoyadagi qahramonlar oddiy bir anor mevasini olish evaziga qanday sun‘iy munosabatlar, yolg‘on xatti-harakatlar qilishini ko‘rsatadi. Bu orqali muallif insoniy munosabatlar ustida chuqur ijtimoiy va axloqiy tanqidni o‘tkazadi.

“Milan kundaligi” esa jamiyatning sovet mafkurasi ta‘sirida qanday holatlarga tushganini kulgi orqali ifodalaydi. Muallifning xorij safaridagi kundaligi orqali ayrim o‘zbek xodimlarining madaniy saviyasi, dunyoqarashi, falsafiy qarashlari qanday yuzaki ekanligi sarkazm bilan ko‘rsatiladi. Ayniqsa, xorijiy madaniyat va hayot tarzini tushunmaslik, uni noto‘g‘ri talqin qilish holatlari kulgi bilan tanqid qilinadi.

Qahhor hikoyalarida ishlatilgan badiiy vositalar — kinoya, sarkazm, grotesk, obrazlar orqali ifodalanadigan tanqidiy ruh, xalq maqollari, turg‘un dialoglar — bularning barchasi o‘quvchida estetik zavq uyg‘otish bilan birga, tanqidiy tafakkurni ham shakllantiradi.

Tahlil jarayonida quyidagi natijalar aniqlandi:

- Qahhor satirasining asosiy maqsadi — kulgi orqali tarbiyaviy g‘oya berishdir;
- Adib qahramonlari odatda jamiyatdagi turli sinf va qatlam vakillarining timsoli sifatida tanlangan;
- Satira yordamida muallif jamiyatdagi tizimli muammolarni ko‘rsatgan, faqat shaxsiy nuqson emas, balki ijtimoiy muhitdagi zaifliklar fosh qilingan;
- Qahhor ijodida badiiylik va tanqid uyg‘unlikda ishlaydi, bu esa hikoyalarni faqat adabiy asar emas, balki ijtimoiy-huquqiy hujjat sifatida ham talqin qilish imkonini beradi.

Shunday qilib, Qahhor satirasining kuchi — uning xalqqa yaqinligi, aniq hayotiy manzaralar orqali aytilgan tanqidlari va badiiylik bilan uyg‘unlashgan ijtimoiy mazmunidadir. Bu esa uni nafaqat o‘z davrida, balki bugungi kun o‘quvchisi uchun ham dolzarb va o‘qishga loyiq qiladi.

Xulosa

Abdulla Qahhor ijodi o‘zbek adabiyotida satira va tanqid orqali ijtimoiy ongning uyg‘otish, hayotdagi mavjud muammolarga badiiy usulda e‘tibor qaratish yo‘lida yuksak badiiy namunalarni yaratgan maktab sifatida e‘tirof etiladi. Uning hikoyalarida kulgi, kinoya, istehzo vositalari bevosita ijtimoiy tanqidning samarali usuli sifatida qo‘llanilgan. Muallif har bir qahramoni orqali faqat shaxsiy nuqsonni emas, balki butun bir qatlamning, tizimning muammolarini badiiy obrazlar orqali yoritgan.

Qahhor satirasi faqat kulgi yoki masxara qilish emas, balki fikrlantirish, ogohlantirish va isloh qilishga chaqiruvchi badiiy tanqiddir. Uning hikoyalarida jamiyatdagi befarqlik, byurokratiya, ma‘naviy qashshoqlik, ikkiyuzlamachilik singari muammolar xalqona tilda, hayotiy vaziyatlar orqali tasvirlangan. Bu esa asarlarning hayotiylik darajasini oshirib, ularni o‘quvchi ongiga yanada chuqur singdiradi.

Maqola tahlillariga asoslanib, quyidagi asosiy xulosalarni ilgari surish mumkin:

- Abdulla Qahhor hikoyalarida tanqid ijtimoiy islohotga chaqiriq sifatida xizmat qiladi;
- Satira vositasida jamiyatdagi axloqiy, ijtimoiy muammolar ifodalanadi va muallif ular yechimini bevosita emas, bilvosita tarzda o'quvchining o'z tafakkuriga ishonib topshiradi;
- Qahhor ijodi bugungi kun o'zbek adabiyotshunosligi uchun ham muhim tahlil obyekti bo'lib, uning satirik uslubi hozirgi adabiy jarayonda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, Abdulla Qahhor hikoyalari o'zbek adabiyotida satira orqali tanqidiy tafakkurni shakllantirgan, o'ziga xos badiiy maktab yaratgan muhim merosdir. Uni tahlil qilish, o'rganish va zamonaviy adabiy jarayon bilan bog'lash nafaqat adabiy-estetik, balki ijtimoiy-ma'naviy jihatdan ham muhim vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Qahhor, A. (1982). Tanlangan asarlar. 5 jildlik. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Sharafiddinov, O. (1987). Adabiyot va hayot. – Toshkent: Yozuvchi nashriyoti.
3. Karimov, N. (1996). O'zbek adabiy tanqidchiligi. – Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Shukur, E. (2005). O'zbek adabiyotida realizm an'analari. – Toshkent: Akademnashr.
5. Nazarov, B. (2008). Qahhor satirasi: jamiyat va shaxs obrazida. – Adabiyotshunoslik, №2, 24–29-betlar.
6. Bakhtin, M. M. (1990). The Dialogic Imagination: Four Essays. – University of Texas Press.
7. Bergson, H. (1911). Laughter: An Essay on the Meaning of the Comic. – Macmillan Publishing.
8. Abrams, M. H. (1999). A Glossary of Literary Terms. – Boston: Heinle & Heinle.
9. Sulton, X. (2020). Qahhor hikoyalarida tanqid va badiiy mahorat. – Jahon adabiyoti jurnali, №3, 45–50-betlar.
10. Alimov, R. (2014). O'zbek nasrida obraz va konflikt talqini. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.